

**МІЖНАРОДНО - ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ІНОЗЕМНОГО ІНВЕСТУВАННЯ
ПРОМИСЛОВОСТІ ПІВДНЯ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ
(1861-1914 рр.)**

Розглянута еволюція міжнародної правової бази, покликаної регулювати процес підприємницької інвестиційної діяльності іноземців на території Російської імперії. Досліджена структура правової бази: конвенції, міжнародні договори, трактати, та зміни в інформаційному насиченні документів, які відбувалися протягом ХІХ ст.

Ключові слова: іноземні інвестиції, конвенція, міжнародний договір, трактат.

Сучасний світ останніми роками все більше підпадає під вплив загрози економічних криз різних за масштабами розповсюдження: регіональних та глобальних. Перед урядами багатьох країн світу стоїть питання запобігання кризовим явищам в економіці для чого докладається багато зусиль. З такою проблемою стикнулися урядовці та промисловці Франції, Великобританії, Німеччини у ХІХ ст. Уряди країн вирішували проблему застосування надлишків нереалізованих капіталів в Європі, що здійснювалося за рахунок зростання інвестиційних потоків у країни, які тільки почали розвивати промисловий сектор. До таких країн у ХІХ ст. належала і Російська імперія з багатими копалинами Домбровським районом, Уралом та Донецьким кам'яновугільним басейном.

Залучення іноземних інвестицій у економіку країни потребувало реформування законодавчої бази країни. Дослідженню питання реформування фінансового законодавства та інвестиційної діяльності присвячені юридичні дослідження російських авторів. Серед яких необхідно звернути увагу на дослідження Ковальової Н.В. [1], Богданова В.І. [2], Крупко Р.С. [3]. Автори досліджували аспекти законодавчого регулювання залізничних концесій у Західній Європі і Російській імперії, правове регулювання промислового виробництва Російської імперії у другій половині ХІХ ст., а також процес становлення та розвитку фабричного законодавства Російської імперії ХІХ – початку ХХ ст.

Загальні питання та специфіку функціонування іноземних підприємств на території Російської імперії, здійснення торгівельної, промислової й кредитної діяльності іноземними громадянами й обіг капіталів, що були зафіксовані й регулювалися міжнародними договорами й трактатами, торгівельними конвенціями й додатковими протоколами до них.

Росія протягом ХІХ ст. підписала велику кількість міжнародних договорів, які регулювали сферу торгівлі й економічні відносини з країнами Європи. Якщо брати за критерій змістову частину договорів, можна виокремити три групи договорів, а саме: 1) трактати, що передбачали систему організації торгівельних відносин; 2) договори, котрі регулювали процес акціонерного засновництва на міжнародній арені й функціонування міжнародного капіталу; 3) митні договори.

До першої групи віднесені «Трактати про торгівлю і мореплавство» з різними державами (з Австрією – у 1860 р., із Бельгією – у 1858 р., Великобританією – у 1858 р., Грецією – 1850 р., з Іспанією – у 1887 р., із Китаєм – 1851 р, Францією – у 1874 р.). До них належить «Трактат про дружбу й торгівлю», підписаний у Санкт-

Петербурзі в 1782 р. із Данією. Термін його дії з деякими поправками тривав до 1895 р. Всі ці договори належать до старого типу. У них чиновники прагнули забезпечити підданам кожної з країн, які домовлялися, можливість займатися торгівлею на території іншої держави на рівних правах. Під свободою в договорах розумілося не звільнення від мита, а від додаткових витрат.

Так, у ст. 1. «Трактату про торгівлю та мореплавство між Росією й Бельгією від 28 травня (2 червня) 1858 р.» зазначалося, що громадянам обох країн «надається право винаймати в містах і портах будинки, магазини, крамниці й землі, якщо в цьому виникне потреба, або володіти ними, не зазнаючи ніяких інших загальних або місцевих зборів, податків або повинностей, окрім тих, яким підлягають або на майбутнє підлягатимуть місцеві піддані. Так само в торгівельній та промисловій діяльності вони користуватимуться всіма привілеями, пільгами й іншими перевагами, котрі надаються їм і надалі надаватимуться місцевим громадянам» [4].

У ст. 13 «Трактату про торгівлю й мореплавство між Російською імперією й Великобританією від 31 грудня (12 січня) 1858–1859 рр.» говорилося про те, що «піддані кожної зі сторін, які домовляються, можуть користуватися повною свободою в державі, у володіннях іншої країни мають право придбати, володіти й відчужувати будь-яку власність, придбання й володіння котрою іноземцям законами цієї держави дозволяється. Вони матимуть право придбати й розпоряджатися нею шляхом купівлі, продажу, дарування, обміну, шлюбних записів, успадковування. Дозволено було вільно вивозити свою власність або кошти від її продажу, уникаючи виплат великих мит, окрім тих, які зобов'язані сплачувати й місцеві піддані в такому випадку» [5]. Хоча торговельні договори були більш притаманні для першої половини ХІХ ст., проте залишалися в силі й у пізніші часи.

ХІХ ст. вважається періодом надзвичайних зрушень, котрі відбувалися у всьому світовому укладі, а особливо в економічній сфері. Як зазначає у своїй праці І.А.Дьяконова [6] «саме в епоху пару – вугілля стало головним джерелом енергії, яке забезпечувало промислове зростання», яке супроводжувалося механізацією процесу виробництва, наслідком чого стала поява надлишків капіталів, що не знаходили реалізації на внутрішньому європейському ринку. Це знайшло своє втілення в розповсюдженні акціонерної форми інвестування на території Російської імперії. Нові економічні умови потребували юридичної фіксації та регулювання на міжнародному рівні, що спричинило підписання низки міжнародних договорів. Документи, котрі передбачали фіксацію й регулювання акціонерного капіталу, віднесені до другої групи.

До них належать «Декларація Росії й Бельгії від 18 (30) листопада 1865 р. щодо взаємного визнання акціонерних (анонімних) товариств й інших товариств»; «Угода про положення акціонерних (анонімних) товариств й інших торговельних і фінансових товариств в Росії й Сполученому Королівстві Великобританії й Ірландії від 1858 р.» У договорах цієї групи говорилося про становище акціонерних товариств, заснованих на території іноземної держави, та про їхнє правове забезпечення в межах Російської імперії й навпаки. «Акціонерним (анонімним) товариствам й іншим товариствам торговельним, промисловим або фінансовим, що виникли в Бельгії з дозволу Бельгійського уряду, надавалося право користуватися в Росії усіма їхніми правами в тому числі й правом судового захисту, якщо вони

погоджувалися дотримуватися законів імперії, за умови, що аналогічні товариства, засновані в Імперії, користуватимуться відповідними правами й у Бельгії» [7].

Згідно з «Угодою про стан акціонерних (анонімних) товариств й інших торговельних і фінансових товариств у Росії й Об'єднаному Королівстві Великобританії й Ірландії», «акціонерні (анонімні) товариства й інші товариства, торговельні, промислові й фінансові, такі, що знаходяться на території однієї з держав, які домовилися, за умови правильної реєстрації, згідно з чинними законами, визнаватимуться такими, що мають право на законне існування в інших державах. Їм надаватиметься право звертатися до судових установ як для вчинення позовів, так і для відповіді на них» [8].

Однак самого факту дозволу на заснування було недостатньо для здійснення всіх операцій на території країн, які домовляються. Він був лише однією зі складових. Так, у пункті 3 договору з Королівством Великобританією та Ірландією зазначалося, що «само собою зрозуміло, що вищевикладені постанови зовсім не регулювали питання дозволу на заснування або не заснування такого товариства, що виникло в одній із держав, оскільки дозвіл на це завжди залежить від правил, які існують на території іншої держави». Більш конкретно щодо цього йдеться в договорі з Францією. У ньому надавався перелік тих «французьких акціонерних товариств й інших товариств, заснованих у Франції, яким дозволялося користуватися в Росії усіма їхніми правами, узгодивши їх з російськими законами» [9].

Новим явищем у зовнішній політиці Російської імперії стало підписання митних трактатів. Російські урядовці тривалий час намагалися дотримуватися єдиної системи обкладання митним збором, але під впливом світових тенденцій, а також з огляду на місцеву кон'юнктуру, митна політика зазнавала змін.

У 1893 р. було укладено перший митний трактат із Францією. До цього часу французькі товари обкладалися загальним тарифом. Цей документ сприяв тому, що в 1893 р. Росія зменшила митний збір на 10–15%, Франція також пішла на поступки російським підприємцям.

Важливим моментом в історії торговельної політики Російської імперії вважається підписання Торговельного трактату з Німеччиною в 1894 р., яке відбулося після тривалої митної війни. Росія зробила великі поступки, зменшивши митні збори для німецького вугілля й продуктів промисловості. Окрім того, в «Переліку найбільш сприятливих прав, наданих державою» [10] на німецькі товари поширювалися пільги аналогічні до тих, якими послуговувалися лише французькі товари [11]. Зафіксоване зменшення митного збору стало основою для формування конвенційного тарифу, котрий у систематизованому вигляді був внесений у 1895 р. у 6 том Зібрання законів.

У тому ж 1894 р. Росія підписала Митний трактат з Австро-Угорщиною, поширивши конвенційний тариф і на цю країну. У 1895 р. те саме було зроблено щодо Данії.

Трактати й договори, у яких обумовлювалися права акціонерних й інших товариств та митні трактати 1893–1895 р., побудовані на принципах рівності країн, що домовляються. У цих документах говорилося про рівні права іноземців з вітчизняними виробниками в галузі торгівлі й промисловості.

На розширення прав іноземців і зменшення митних зборів у значній мірі вплинула Російсько-японська війна 1904–1905 рр. Спроби подолати наслідки економічної кризи й поразка у війні змушували уряд Російської імперії йти на ще більші поступки своїм партнерам, аби залучити до співпраці нових союзників і домогтися фінансових уливань в економіку.

Так, на поглиблення цієї тенденції вказує Торгівельна конвенція від 16 (29) вересня 1905 р. із Францією. У статті 4. зауважувалося, що якщо торговці, фабриканти й інші промисловці однієї з двох держав пред'являть лист-посвідчення (промислому легітимізаційну картку), видану владою їхньої країни, і доведуть, що їм дозволено виробництво, торгівля або заняття промислами в цій країні; що вони сплатили встановлені державою збори й податки, то матимуть право особисто або через прикажчиків робити закупівлю або приймати замовлення на території інших договірних сторін. Щоб мати можливість скористатися в Росії пільгами, фабриканти й інші промисловці повинні бути забезпечені особливим промисловим свідоцтвом. Збір за нього на користь держави не перевищуватиме 150 руб. на поточний рік і 75 руб. – на друге півріччя» [12].

Міжнародні договори й конвенції прописували загальні положення та становище іноземних інвесторів на території імперії, систему підпорядкування місцевому праву й міжнародним нормам, а разом із митними договорами робили внутрішній ринок Російської імперії більш відкритим для іноземних капіталів, завдяки чому сприяли промислому розвитку Донецького кам'яновугільного басейну.

Отже, міжнародні договори, конвенції та трактати, у сфері зовнішньоекономічної діяльності були спрямовані на досягнення найбільш ефективного використання інструменту митного контролю, регулювання товарообміну на території імперії, а також виконували функцію захисту російського ринку, стимулювали розвиток національної економіки Російської імперії в цілому і Донецького кам'яновугільного басейну – як її складової частини.

Література

1. Ковалева, Н. В. (Наталья Витальевна). Правовое регулирование промышленного производства Российской империи во второй половине XIX начале XX веков : автореф. дис. канд. юрид. наук.: 12.00.01 – Нижний Новгород, 2006. -25 с. -
- 2.. Крупко Р.С. Законодательное регулирование железнодорожных концессий в Западной Европе и Российской Империи в XIX веке: историко-правовое исследование: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Р. С. Крупко ; Самарская гос. обл. акад. (Наяновой). - Калининград, 2011. - 35 с. -
3. Богдан В. И. Становление и развитие фабричного законодательства Российской Империи в конце XIX - начале XX века :Историко- юридическое исследование : автореф. дис. канд. юрид. наук. Специальность : 12.00.01. / В.И. Богдан . -М.,2002. -23 с.
4. Сборник действующих трактатов, конвенций и соглашений, заключенных Россией с другими государствами и касающихся различных вопросов частного международного права. – Т.4. – СПб., 1896. – С. 81.
5. Сборник договоров России с другими государствами 1856–1917 г. – М.: Госполитиздат, 1952. – 464 с. – С. 118.
6. Дьяконова И.А. Нефть и уголь в энергетике царской России в международных сопоставлениях. – М.: «РОССПЭН», 1999. – 296 с.

Випуск 35

7. Постановления о правах наиболее благоприятных в торговых договорах, заключенных Россией с иностранными государствами в 1901 году и позднее. – Пг.: тип. В.Ф. Киршбаума, 1915. – С. 42.

8. Сборник действующих трактатов, конвенций и соглашений, заключенных Россией с другими государствами и касающихся различных вопросов частного международного права. – Т.1. – СПб., 1889. – С. 102.

9. Сборник торговых договоров и других вытекающих из них соглашений, заключенных между Россией и иностранными государствами / сост. в Министерстве Торговли и Промышленности под ред. Н.В. Верховского. – СПб., тип: В.Ф. Киршбаума, 1915. – С. 48.

10. Дополнительная конвенция к Договору о торговле и мореплаванью между Россией и Германией от 29.01/10.02. 1894, заключенной 15/28 июня 1904 года. – СПб.: тип. Министерства Внутренних Дел, 1905. – С. 56.

11. Русско-германский торговый договор, заключенный 29.01.1894 г. в Берлине: введенный в действие 8/20 марта 1894 г.: с приложением торговой конвенции между Россией и Францией, заключенной 5/17 июня 1893 года. – М.: Губ. тип., 1894. – С. 31.

12. Сборник договоров России с другими государствами 1856–1917 г. – М.: Госполитиздат, 1952. – С. 164.

Дібас О.А. Международное правовое регулирование иностранного инвестирования промышленности Юга Российской империи (1861-1914 гг.)

Рассмотрена эволюция международной правовой базы, призванной регулировать процесс предпринимательской инвестиционной деятельности иностранцев на территории Российской империи. Исследована структура правовой базы: конвенции, международные договоры, трактаты, и изменения в информационном насыщенные документов, которые происходили на протяжении XIX в.

Ключевые слова: иностранные инвестиции, конвенция, международный договор, трактат.

Dibas. O.A. International - legal regulation of foreign investment industry south of the Russian Empire (1861-1914 years)

The evolution of the international legal framework to regulate process entrepreneurial investment activities of foreigners in the Russian Empire. The structure of the legal framework: Conventions, international treaties, treaties, and changes in the information rich documents that occurred during the nineteenth century.

Key words: foreign investments, convention, international agreement, treatise.

Рецензент: Д'яконіхін А.В., канд. істор. наук, доцент.

Стаття подана
18.03.2012